بىرىنچى پەسىل

ئومۇمىي مۇقەددىمە

ئىسلام ـ تەسلىم بولۇش، بويسۇنۇش دېگەن بولىدۇ. ئاللاھ رازى بولغان يولغا ئۆز ئىرادىسى بىلەن تەسلىم بولۇش، قۇرئان كەرىم ۋە پاك سۈننەتلىرىدە پەرۋەردىگارى نامىدىن بۇيرۇلغان بارلىق نەرسىلەرگە ئىتائەت قىلىشتىن ئىبارەتتۇر.

بۇ دىنىنىڭ پىرىنسىپى ئىسلامنىڭ ئاساسىي تېمىسىدا ئىجتىھاد قىلىشقا بولمايدىغانلىقىدىن بولۇپ، ئىككى شاھادەتنى ئادا قىلىش ئىسلامغا كىرىش ئىپغىزى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئىنسان بۇ ئىككىسىدىن كىرىپ، ئىسلامنىڭ، ئىماننىڭ ئەركانلىرى ۋە ئېھسانلىرىغا بۇ ئەركانلارغا مەنسۇپ ھېچقانداق نەرسىنى ئۆزگەرتىش ھوقۇقىي بولمىغان ئەھۋالدا ئەمەل قىلىدۇ. ئىسلام كۆپ ئىلاھلىق ئىدىيىسىنى رەت قىلىدۇ. نامازنىڭ، زاكاتنىڭ، روزىنىڭ ياكى ھەجنىڭ تەبىئىتىنى ئۆزگەرتىش،ئاللاھ تائالاغا، پەرىشتىلىرىگە، كىتابلىرىغا، پەيغەمبەرلىرىگە ۋە قىيامەت كۈنىگە بولغان ئىماننى رەت قىلىش ئىدىيىسىنى قوبۇل قىلمايدۇ. ئەمما دىنىدىكى موقىم نەرسىلەرنىڭ سىرتىدىكى شاخچە مەسىلىلەردە، قۇرئان _ سۈننەت دائىرىسىدە ئىجتىھادنىڭ شەرتلىرى ھازىرلانغان ھەرقانداق بىر مۇسۇلماننىڭ ئىجتىھاد قىلىش ھەققى بار، دەپ قارايدۇ.

ھەر قانداق بىر ئوقۇرمەن بۇ مەسىلىنى ئومۇملاشتۇرۇپ چۈشەنگەندە، بۇ ئېنسىكلوپېدىيىنىڭ خۇسۇسەن ئىسلامغا دائىر تېمىلاردىكى ھەق بىلەن باتىلنى ئايرىيدىغان ئۆلچەم ئىكەنلىكىنى پەرق قىلالايدۇ.

مۇشۇ نوقتىنى چىقىش قىلىپ تۇرۇپ، ئىسلامغا مەنسۇپ تېمىلارنى تەقسىم قىلدۇق. ئالدى بىلەن ئىسلام ھەققىدە توختىلىپ، ئۇنىڭ تۇنۇشتۇرۇلىشى، تەبلىغ قىلىنىشى، ئىسلام دۆلىتىنىڭ قۇرۇلۇش جەريانى، ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ بەلگۈلىرى ۋە مۇسۇلمان كىشىنىڭ ھەق دىنغا ئېتىقاد قىلىۋاتقانلىقىنى ئىسپاتلاش، ئاللاھنىڭ دىنىغا كىرىش ۋە توغرا يولدا مېڭىشنى ئارزۇ قىلىدىغان غەيرى مۇسۇلمانلارغا ھېدايەت يولىنى كۆرسىتىپ بېرىش قاتارلىقلار توغرىسىدا ئوقۇرمەنلەرگە ئومۇملاشتۇرغان ھالدا مەلۇمات بەردۇق.

ئۇنىڭدىن كېيىن، فىقھى، ئەقىدە ۋە پىكرى مەزھەپلەرگە دائىر تېمىلارنى تەتقىق قىلدۇق ۋە ئەھلى سۈننەت ۋەلجامائەنىڭ مەزھىپى بىلەن باشلىدۇق. ئۇ ئۆزىدىن باشقا پىرقە ۋە مەزھەپلەرگە نىسبەتەن ئادىل ھۆكۈم، كۈچلۈك مىزان ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى ئۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ساھابىلەر تۇتۇپ ماڭغان يولنىڭ نېگىزىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ.

ئەھلى سۈننەت ۋەلجامائەنىڭ ئەقىدىسى، ئاللاھ تائالا ئۆزىنى سۈپەتلىگەن ۋە ئۇنى پەيغەمبىرى سۈپەتلىگەن سۈپەتلەر بىلەن ئۆزگەرتمەستىن، بورمىلىماستىن،قىياپەتتىنى سۈرۈشتۈرمەستىن ۋە ئوبرازلاشتۇرماستىن سۈپەتلەيدىغان ئىماندا ئەكس ئېتىدۇ. قۇرئان ئاللاھ تائالانىڭ كالامى، مەخلۇق ئەمەس. ئۇنىڭدىن باشلانغان يەنە شۇنىڭغا قايتىدۇ. بەندىلەرنىڭ ئىش ـ ئەمەللىرى

www.munber.org

ۋە باشقىلارنىڭ ھەممىسىنى ئاللاھ تائالا ياراتقان، ئاللاھنىڭ خالىغىنى بولىدۇ، خالىمىغىنى بولمايدۇ. ئۇ تائەتكە بۇيرۇپ، مەئسىيەتتىن توسىدۇ. ئىشنى ھەقىقى ئېلىپ بارغۇچى بەندىدۇر، ئۇلار قىبلە ئەھلىدىن بىرسىنى بىرەر چوڭ گۇناھنى ھالال سانىمىغان بولسىلا كاپىر دېمەيدۇ. ئىمان ئەھلىدىن بىرىنى دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ، دەپ ھۆكۈم قىلمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كېيىنكى خەلىپىلەر: ئەبۇ بەكر، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆمەر، ئارقىسىدىن ئوسمان، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەلى(ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن)لاردۇر. ئۇلارنىڭ شەرەپ مەرتىۋىسى خەلىپىلىك تەرتىۋى بىلەن ئوخشاشتۇر. كېمىكى، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ئوسمان رەزىيەللاھۇدىن ئەۋزەل دەپ قارىسا، بۇ ھەقتە ئىلىمسىز سۆزلىگەن، ھەق يولدىن ئازغان بولىدۇ؛ ئەھلى سۈننەت ۋەلجامائەنىڭ تۆت مەزھىپى نېگىزىدىن بۇ ئەقىدىنى تۇتۇپ ماڭىدۇ.

ئۇنىڭدىن كېيىن، ئەھلى سۈننەتتىن باشقا مەزھەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، بۇ نەشرىدە ئىبازيي، ئون ئىككى ئىمامچىلار، زەيدىييە ۋە مۇئتەزىلە مەزھەپلىرى بىلەنلا بولدى قىلدۇق. ئۇنىڭدىن كېيىن، ئەھلى سۈننەت ۋەلجامائەگە تەۋە دەپ قارىلىۋاتقان كالامىزم تەرەپدارلىرىنىڭ مەشھۇر پىرقىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدۇق. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا: ئەشئەرىيلەر ۋە ماتۇرىيدىلارنى ئۇقۇغۇچىلارنىڭ سىلىشتۇرۇپ كۆرەلىشى، ساغلام ھەقىقەتلەرنى ئۆزى يەكۈنلىيەلىشى ئۈچۈن، ھەقىقەتنىڭ ئەھلى سۈننەت ۋەلجامائە تەرىپىدە ئىكەنلىكىنى ۋە ئۇنىڭغا خىلاپلىق قىلغانلارنىڭ ھەقىقەتكە خىلاپلىق قىلغان بولىدىغانلىقىنى بايان قىلدۇق.

ئىبازىيلارنىڭ قۇرئان مەخلۇق، چوڭ گۇناھلارنى ئۆتكۈزگەنلەرنى كاپىر (نېمەتكە كۇپۇرلۇق قىلىش) دېيىش، ئاللاھنىڭ دىدارىنى كۆرۈشنى ئىنكار قىلىش قاتارلىق ئاساسلىق مەسىلىلەردە ئەھلى سۈننەت ۋەلجامائەگە قارشى مەيداندا ئىكەنلىكىگە ئىشارەت قىلىپ ئۆتتۇق. ئەمما، زەيدىييە بولسا، شىئەلەرنىڭ ئەھلى _ سۈننەت ۋەلجامائەنىڭ يولىغا (مېتودىغا) ئەڭ يېقىن بىر پىرقىسى بولۇپ، گەرچە ئۇلار ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ خەلىپىلىكىنى ئېتىراپ قىلىشسىمۇ، ئۇنى قىسمەن ئىشلاردا ئەيىپلەيدۇ. ئۇلارنىڭ تامامەن ئەكسىچە، ئون ئىككى ئىمامنى ياقلايدىغان شىئەلەر ئەبۇ بەكر، ئۆمەر، ئوسمان (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن!) لارنىڭ ئەمەس، پەقەت ئەلىنىڭلا خەلىپىلىككە ھەقلىق ئىكەنلىكىدە چىڭ تۇرىدۇ. ئۇلار ئون ئىككى ئىمامنىڭ ئەڭ ئاخىرقىسى يوشۇرۇنىۋالغان، ئۇ قايتىپ كېلىدۇ، دېيىشىدۇ. ئۇلار ئىماملارنى گۇناھلاردىن پاك، دەپ بىلىدۇ، ئىدىيىسىنى باشقىلاردىن يوشۇرۇن تۇتۇش ۋە ۋاقىتلىق نىكاھنى مۇباھ دەپ قارايدۇ. چوڭ ساھابىلەرنى ھاقارەت قىلىپ، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى چەكتىن ئاشۇرۇپ ماختايدۇ.

ئۇنىڭدىن كېيىن، ئەھلى سۈننەت مەزھەپلىرى دەپ تونۇلغان تۆت فىقھى مەدرىسىسىنى ئۆگەندۇق ۋە ئەھلى سۈننەت مەزھەپلىرىنىڭ سىرتىدىن جەئفەرىييە مەزھىپىنى تاللىدۇق. بۇ مەزھەپلەر ئەمەلىيەتتە فىقھى مەدرىسلىرى ئىبارەتتۇر. شۇڭا ئۇنى ئۇقۇرمەنلەرگە ئىسلام دۈشمەنلىرىنىڭ ئۇنىڭغا بوھتان چاپلاپ، ئىسلامنى خرىستىئان دىنىغا ئوخشاشلا مەزھەپلەرگە بۆلۈنۈپ كەتكەن دەيدىغان بىلچىرلاش خاراكتېرلىك ھۇجۇملىرىغا قارشى تۇرالىغۇدەك دەرىجىدە ئوتتۇرىغا قويدۇق. مەسىلەن، ئىسلامدىكى فىقھى مەدرىسلىرى ئىسلامنىڭ ئېھسان، ئىمان، ئىسلام ئەركانلىرىنىڭ تەبىئىتى ياكى تەۋھىدنىڭ ھەقىقىتىدىن ھەر قانداق ئەھۋالدا ھالقىپ

www.munber.org

كەتمەستىن، شاخچە مەسىلىلەر خۇسۇسىدا ئېلىپ بارغان ئىجتىهادلاردىن ئىبارەت بولۇپ، خرىستىئان دىنى بۆلۈنگەن مەزھەپلەرنىڭ دەل ئەكسىنى ئەتتۈرىدۇ. مەسىلەن، كاتولىك، ئورتودوكس ۋە پروتېستانت مەزھەپلىرى دىنىنىڭ نېگىزىدا، ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ تەبىئىتىنى تەسەۋۋۇر قىلىشتا ئىختىلاپلىشىپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇقۇرمەن مالىكىي، شافىئىي، ھەنەفىي ۋە ھەنبەلىيدىن ئىبارەت ھازىرغىچە مەۋجۇد بولۇپ تۇرىۋاتقان ئەھلى سۈننەت مەدرىسىلىرىنىڭ ھەقىقىتىنى چۈشەنگەندە، ئۇلارنىڭ شەكسىز ھالدا ئىسلام ئاساسىغا ئويغۇن كىلىدىغانلىقىنى ۋە ئۇنىڭ پەقەت ۋارىيانتلار ئۈستىدە ئېلىپ بېرىلغان ئىجتىهادلار ئىكەنلىكىنى ئېنىق تونۇپ يېتىدۇ. شۇڭا ئىجتىهادنىڭ ئىشىكىنى تاقىۋالماستىن قوبۇل قىلىشقىمۇ، ئۇلارنى قويۇپ ئىجتىهاد قىلىشقىمۇ بولىدىغان بۇ فىقھى مەزھەپلەرنى بايان قىلدۇق. ئۇنىڭدىن كېيىن، ئىسلام ئالەمدە تەسىرى ۋە تەرەپدارلىرى بار ئىككى خىل چاقىرىقنىڭ بايانىنى كەلتۈردۇق. ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى: ئىجتىهاد قىلىشنىڭ شەرتى توشقان، ئەنئەنىگە ئېسىلىۋالمايدىغان، مەزھەپ تەئەسسۇپلىقى يوق كىشىلەرنى ئىجتىهاد قىلىشقا چاقىرىش. ئىككىنچىسى: يوقىرىقىنىڭ ئەكسىچە، ئىجتىهاد ئىشىكلىرىنى تاقاپ، مەزھەپلەرگە ئېسىلىشنىڭ ۋاجىبلىقىغا چاقىرىدىغان، مەزھەپ تەئەسسۇپلىقى بار كىشىلەر. يۇقىرىدا جەئفەرى مەزھىپىنى بۇ قاتاردا ساناپ ئۆتكەن ئىدۇق.

تەۋھىد ئەقىدىسىگە ئارىلىشىۋالغان بىدئەت ۋە شېرىكلەرنىڭ نەتىجىسىدە ئىسلاھاتچى شەيخ مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇلۋاھابنىڭ سەلەپى ھەرىكتى يېقىنقى دەۋردە سەلەپىلەر دەئۋىتىنىڭ يېڭىلىشى ۋە داۋامى سۈپىتىدە مەيدانغا كەلدى. بۇ چاقىرىقنى بىر قەدەر تەپسىلى بايان قىلدۇق. ئۇنىڭ سەلەپى ئىسلاھات ھەرىكتى ئىكەنلىكىدە گەپ يوق. بەلكى ئۇ، يېقىنقى دەۋر ئىسلاھات ھەرىكەتلىرىنىڭ بايراقدارى؛ چۈنكى باشقا بارلىق ئىسلاھات ھەرىكەتلىرى بۇ سەلەپى ھەرىكتىدىن پايدىلاندى. ئۇنىڭدىن ئوخشىمىغان دەرىجىدە تەسىر قوبۇل قىلدى. بۇ سەلەپىلەر دەئۋەتى مۇقىم بىر قانچە خىل ئالاھىدىلىك بىلەن سۈپەتلەندى. ئۇنىڭ مۇھىملىرى: پۈتۈنلەي ئىسلام ئەقىدىسىگە ، ئۇنىڭ ساپ ئەسلىگە قايتىشقا چاقىرىدىغان ھەرىكەت. قۇرئان _ سۈننەتتە بايان قىلىنغىنى روشەن ھەقىقەت بولۇپ، چىگراسىدىن تىرناق مىقدارى ھالقىپ كېتىشكە بولمايدۇ. شۇنىڭدەك بۇ ھەرىكەت، تەۋھىد ئۇقۇمىنى ئۇنىڭغا يېپىشىۋالغان شېرىكنىڭ تۈرلىرىدىن تازىلاش، جىهاد پەرزىنى تىرىلدۈرۈش، بىدئەت ۋە خۇراپاتلىقلارنى باستۇرۇش، بىدئەت خاراكتېرىدىكى ۋاستە ئىشلىتىشلەرنى يوق قىلىشقا، سۈپىزم تەرىقەتلىرىنىڭ كاكىراشلىرىغا، قەبرىلەرنى ياساش، ئۇنىڭغا يۆپۈق يېپىش ۋە چىراق يېقىشلارغا قارشى تۇرىدۇ. بەلكى بۇ چاقىرىقتا قەتئى چىڭ تۇرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇممەتنى پىكرى جەھەتتىن ئويغۇتۇپ، ئەنئەنە، تىنچلىق، قالاقلىق ئاستىدا بىر مەزگىل قالغان ئۇممەتنى ھەقىقىي ئىسلام مەدەنىيتى بەرپا قىلىشقا چاقىرىدۇ. بۇ دەۋەت ساھىبى ۋە قۇرغۇچىسىنىڭ كىتابلىرىنىڭ نېگىزى تەۋھىد ئەتراپىدا ئايلىنىش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە ئىدى. بۇنداق ئالاھىدىلىك باشقا ھەرىكەتلەرنىڭ بىرىدىمۇ تېپىلمايدۇ.

ئۇنىڭدىن كېيىن باشقا بىر قىسىم سەلەپى ھەرىكەتلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدۇق. مەسىلەن: ھىندىستان يېرىم ئارىلىدىكى ئەھلى ھەدىسلەرنىڭ رولىنى يېڭىلاش

www.munber.org

مەقستتىدە مەيدانغا كەلگەن ھەرىكەت. بۇ ھىجرىيە V ئەسىردىن X ئەسىرگىچە، بولۇپمۇ سۇلتان مەھمۇد غەزنەۋىي (ۋاپاتى 421 ـ يىلى) دەۋرىدە تازا گۈللەنگەن.

شاھ مۇھەممەد ئىسمائىل ئەددىھلىۋى قۇماندانلىقىدا ئىنگلىز باسمىچىلىرىغا قارشى جىھاد ھەرىكىتى باشلاندى. ئۇلار ھەقىقىي ئىسلامغا چاقىرىش، تەۋھىد چۈشەنچىسىنى شېرىك ۋە بۇددىزمنىڭ چاڭ ـ تozانلىرىدىن تازىلاش، بىدئەت، خۇراپات ۋە مەزھەپ تەئەسسۇپلىقىنى يوق قىلىشقىمۇ كۆڭۈل بۆلدى. ئەھلى ھەدىسلەرنىڭ ھەدىس خىزمەتلىرى، يېزىق ئىشلىرى، مەكتەپ ۋە مەسچىتلەرنى بىنا قاتارلىق ساھەلەر بويىچە كۆزگە كۆرۈنەرلىك نەتىجىلىرى بار.

مىسىر، سۇدان ۋە باشقا جايلاردىكى ”أنصار السنة المحمدية“ "سۈننەتى مۇھەممەدىييە ئەنسارلىرى" جامائىتىمۇ ئەقىدە ۋە يۆنىلىشتە سەلەپىلەرنىڭ مېتود ئاساسىي ئۈستىگە قۇرۇلغان بولۇپ، خالىس تەۋھىدگە ۋە ساغلام سۈننەتكە چاقىرىپ، خۇراپات ۋە بىدئەتلەرنىڭ چاڭ ـ توزانلىرىنى تازىلاش، غەربلىشىش، سېكولارىزم، يوشۇرۇن ھەرىكەتلەر ۋە چېكىدىن ئاشقان تەسەۋۋۇپچىلارغا قارشى تۇرغان. ئۇلارنىڭ تەسەۋۋۇپ ئېقىملىرىنى پاش قىلىش، كەمچىلىكلىرىنى بايان قىلىش ۋە سەلەپ_ سالىھلارنىڭ ئۇسۇلى بويىچە كىتاب_ سۈننەتكە چاقىرىش پائالىيىتىنى كېڭەيتىش قاتارلىق جەھەتلەردە ئىجابىي تەسىرلىرى بار.

◈ قۇرئان ۋە سۈننەت، شەرىئەت ۋە ئەقىدىنىڭ ئاساسلىق مەنبەلىرى ئىدى. لېكىن، مۇتلەق كۆپ ساندىكى ئىسلام دۆلەتلىرى ئىنگلىز ۋە فرانسۇزلارنىڭ مۇستەملىكىسى ئاستىدا گۇمران بولدى. ئاللاھنىڭ شەرىئىتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئورنىغا بەشەرى[①] قانۇن ـ نىزاملارنى يۈرگۈزۈش ئارقىلىق ئۇ ئىككى مەنبەدىن يىراقلىشىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن، ھاياتنىڭ پۈتكۈل ساھەلىرى بويىچە ئىسلام شەرىئىتىگە ئەمەل قىلىشنى ئاساسى مەقسەت قىلغان ئىسلاھات ھەرىكەتلىرى مەيدانغا كەلدى.

بۇ نوقتىدا، يېقىنقى زامان ئىسلاھات ھەرىكەتلىرىنى، مۇسۇلمان قېرىنداشلار ھەرىكىتى، ھىندىستان يېرىم ئارىلىدىكى ئىسلام جامائىتى، تۇنىستىكى ئىسلام يۆنىلىش ھەرىكىتى، تۈركىيەدىكى سالامەت پارتىيىسى، كۇردىستان ئىسلام پارتىيىسى، سۇداندىكى مىللىي ئىسلام بىرلىكسېپى، پەلەستىندىكى ھاماس (ئىسلام قارشىلىق كۆرسىتىش ھەرىكىتى) ھەرىكىتى ۋە ئالجىرىيەدىكى ئىسلام قۇتقۇزۇش ئالدىنقى سېپى قاتارلىقلارنى نەمۇنە سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا قويدۇق.

بۇ خۇسۇستا بىر قانچە خىل ئىشلارنى مۇلاھىزە قىلىشقا بولىدۇ:

ـ مۇسۇلمان قېرىنداشلار ھەرىكىتى، رىئال تۇرمۇشتا ئىسلام شەرىئىتىگە ئەمەل قىلىشنىڭ ۋاجىبلىقىنى تەكىتلەش بىلەن بىرگە، قۇرئان _ سۈننەتكە ئويغۇن بولغان ئىسلامغا قايتىش ۋە مۇكەممەل بولغان مېتود ئارقىلىق سېكولارىزم ھەرىكەتلىرىگە قارشى تۇرۇشقا چاقىرىدىغان ھازىرقى زامان ئىسلام ھەرىكەتلىرىنىڭ بىرى.

ـ ھىندىستان_ پاكىستان يېرىم ئارىلىدا شەيخ ئەبۇل ئەئلا مەۋدۇدى تەرىپىدىن تەسىس قىلىنغان ئىسلام جامائىتى شەيخۇل ئىسلام مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇلۋاھھابنىڭ

---

① ئىنسانلار تەرىپىدىن بېكىتىلگەن قانۇن ـ نىزاملار، دېمەكچى ـ تەرجىمان.

www.munber.org

دەۋتتىدىن زور دەرىجىدە تەسىر قوبۇل قىلغان. ئۇ يەنە مۇسۇلمان قېرىنداشلار ھەرىكىتىنىڭ ئىمان ئېتىقادىدىن كېيىنكى ئەڭ مۇھىم ئىشلارنىڭ بىرى بولغان ئىسلام شەرىئىتىگە ئەمەل قىلىش قارىشىغا ئوخشاش بىر قىسىم مەنھەج (مېتود) لىرىدىنمۇ تەسىر قوبۇل قىلغان. لېكىن ئۇ دېققىتىنى ئەقىدە ۋە تەۋھىد مەسىلىسىگە سەلەپىلەر دەۋىتىدەك كۆچلۈك مەركەزلەشتۈرمىگەن.

- تۇنىستىكى ئىسلام يۈنىلىش ھەرىكىتى (گۈللىنىش پارتىيىسى) ئىسلام تارىخىدىكى ئەقلىيەتچىلىك مەدرىسىسىدىن روشەن تەسىر قوبۇل قىلغىنىدىن باشقا، مۇسۇلمان قېرىنداشلار ھەرىكىتىنىڭ پىكىر - چۈشەنچىلىرىنىمۇ ئۆزىگە يىتەكچى قىلغان.

- تۈركىيەدىكى سالامەت (رىفاق) پارتىيىسى، ئىسلام پارتىيىسى بولۇپ، ھاياتنى ئىسلامنىڭ ئاساسىي پرىنسىپلىرى بويىچە قايتا قۇرۇپ چىقىشنى مەقسەت قىلىدۇ. ئەمما ئۇ، ئالدىدا سكولارىزم ئېقىمىنىڭ تۈرتۈپلىشى بىلەن ھەقىقىي تۈردە دىنى پائالىيەت ئېلىپ بارالماي يۈنۈلۈش ئۆزگەرتكەن. چۈنكى، تۈركىيەدىكى سكولارىستىك تۈزۈم (دىندىن تاشقىرى ھاكىمىيەت تۈزۈمى) ھەرقانداق دىنى جامائەت ياكى پارتىيەنىڭ قانۇنلىششىغا يول قويمايدۇ. بۇ پارتىيە ئۆز پىكرىنى رىئاللىققا ئايلاندۇرىدىغان ۋاستە سۈپىتىدە سىياسىي يولنى تاللىغان.

- كۈردىستان ئىسلام پارتىيىسىمۇ مۇسۇلمان قېرىنداشلار ھەرىكىتىدىن تەسىر قوبۇل قىلغان. ئۇنىڭ ئەرەب دۆلەتلىرىنىڭ سىرتىدىمۇ ھمايىچىلىرى بار.

- سۇداندىكى مىللى ئىسلام بىرلىكسېپى، باشقا بارلىق غەيرى ئىسلامى ھەرىكەتلەرگە قارشى بىر بىرلىكسەپ تەسىس قىلغان. گەرچە ئۇ مۇسۇلمان قېرىنداشلار ھەرىكىتىدىن بىخلىنىپ چىققان بىرلىكسەپ بولسىمۇ، كېيىن مۇستەقىل يول تۇتۇپ ئۆزلىرىنىڭ ئىجتىھادلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان. بۇ ئىجتىھادلارنىڭ بىر قىسىملىرى مۇسۇلمان قېرىنداشلار ۋە سەلەپىلەرنىڭ بىردەك تەنقىدلىشىگە ئۇچرىغان.

- شۇنىڭدەك، ھاماس ھەرىكىتى پەلەستىندىكى مۇسۇلمان قېرىنداشلار ھەرىكىتىنىڭ قوچىقىدا يېتىلگەن پەلەستىن جىھاد ھەرىكىتى. ئۇ پەلەستىن مەسىلىسىنى تىنچ يوللار بىلەن ھەل قىلىشنى رەت قىلىدۇ ۋە ئۇنى ۋاقىت زايا قىلىش دەپ قارايدۇ. ئۇ يەنە، پەلەستىن زېمىنى مۇسۇلمان ئەۋلادلىرىغا قىيامەت كۈنىگىچە ۋەقف قىلىنغان، ئۇنىڭدا كەچچىلىك قىلىش ياكى بىرەر بۆلىكىنى ئايرىپ قويۇش توغرا ئەمەس، دەپ قارايدۇ.

- ئالجىرىيەدىكى ئىسلام قۇتقۇزۇش ئالدىنقى سېپى ئالجىرىيەنى دۆچ كىلىۋاتقان ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ۋە باشقا كىرىزىسلەردىن قۇتقۇزۇشقا قادىر، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىشتىكى يىگانە يول بولۇش ئېتىبارى بىلەن ئىسلامغا قايتىشقا چاقىرىدۇ. بۇ جەھەتتە ئۇ، مۇسۇلمان قېرىنداشلار ھەرىكىتىنىڭ قىسمەن تەسەۋۋۇرلىرىنى قوبۇل قىلغان بىر سەلەپى ھەرىكىتىدىن ئىبارەت.

- بۇ ھەرىكەتلەر نېگىزلىق مەسىلىلەردە خاتالىقلاردىن خالىي ئەمەس. ئەمما، ئۇ خاتالىقلار ئۇلارنىڭ ياخشىلىق ۋە ئىجابىي تەرەپلىرىنى يوققا چىقىرىۋەتمەيدۇ.

www.munber.org

◈ يۇقىرىقىلاردىن ئىسلامنىڭ يۈكسەك شەرىئەت ۋە ساپ ئەقىدىگە ئىگە دىن ئىكەنلىكى روشەنلىشىدۇ. ئۇ ماھىيەتتە، پىرقە ۋە تەرىقەتلىرى يوق دىن. بۇ ھەقىقەتنى تەكىتلەش ئۈچۈن، ئارقا كۆرۈنۈشىنى مۇسۇلمانلارنىڭ بىلىشى زۆرۈر بولغان ماۋزۇلارنى ئوتتۇرىغا قويۇش مۇھىم بولۇپ قالدى. بۇنىڭ بىلەن تەسەۋۋۇپ ۋە ئۇنىڭدىن خىمىر تۇرۇچ ئالغان بىرلىۋى، خەتمىييە، سەنۇسى، تىيجانى ۋە شازىلى قاتارلىق تەرىقەتلەر توغرىسىدا توختالدۇق. تەسەۋۋۇپ دەسلىۋىدە روھنى پاكلاپ، ئۇ ئارقىلىق يۈكسىلىشكە دەۋەت قىلاتتى. ئۇ بۇ ئارقىلىق شەھەر ھاياتىنىڭ باياشاتلىقىغا ئىنكاس قايتۇرغان بولاتتى. ئۇنىڭ ئەھۋالى زاھىدلىقنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشاپ كىتەتتى. ئۇنىڭغا قارىغاندا بەكلا ئاددى ۋە قولاي بولىدىغان زاھىدلىقنىڭ، نىگىزىدىن ئىلىپ ئىيتقاندا، تەرەققى قىلغانچە دىندا قوبۇل قىلغىلى بولمايدىغان ئىقىمغا كىرىپ كەتكەن تەسەۋۋۇپ بىلەن ھىچقانداق ئالاقىسى يوق ئىدى. چۈنكى سۈپىلار دىننى شەرىئەت ۋە ھەقىقەتتىن ئىبارەت ئىككى قىسىمغا ئايرىيدۇ. ئۇلار، شەرىئەتنى دىننىڭ تاشقى كۆرۈنىشى ۋە ھەممە ئادەم كىرىدىغان ئىشىك، ھەقىقەتنى بولسا، پەقەت تاللانغان ياخشى كىشىلەرلا يىتەلەيدىغان يۇشۇرۇن قىسمى، دەپ ئىزاھلايدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ماۋزۇنى ئوقۇش جەرياندا توختاپ ئۆتۈش مۇمكىن بولىدىغان نوقتىلارمۇ بار.

- سەنۇسىلارغا كەلسەك، گەرچە ئۇلار شەيخ مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇلۋاھابنىڭ سەلەپىلىك دەۋىتىدىن تەسىر قوبۇل قىلغان بولسىمۇ، سالىھ كىشىلەر ۋە ئۆلۈكلەرنى ۋاستە قىلىشتەك خۇراپات، بىدئەتلەردىن خالى يىرىم ساغلام شەكىلدىكى تەسەۋۋۇپ ئىقىمىغا ئىغىپ كەتتى. ئۇنىڭ بۇ خۇسۇستا، مۇكەممەل ئۇسۇلى بار. لىكىن، سەنۇسى تەسەۋۋۇپتىن بەيئەت ئۇسلۇبى ۋە نەسەپ دەرىجىسى، قىرىنداشلىق دەرىجىسى، خاسلىق دەرىجىسى دىگەنگە ئوخشاش روھنى پاكلاش دەرىجىلىرىنى قوبۇل قىلغان. بۇلارنىڭ بىدئەت ئۇسلۇپ ۋە ۋەسىلىلەر ئىكەنلىكىدە گەپ يوق.

- شازىلىييە _ قىپقىزىل سۈپىزم تەرىقتى بولۇپ، ئۇنىڭ بارلىق تەسەۋۋۇپ تەرىقەتلىرىنىڭ كۆپلىگەن پىكىر ۋە ئېتىقادلىرى بىلەن ئورتاقلىقى ئىگە تەرەپلىرى بار. گەرچە تىيجانىلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ھاياتىي دۇنيادا شەخسەن ئۇچرىشىش ئىمكانىيتى بارلىقىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان سەپسەتىلىرى بولسىمۇ، باشقا جەھەتلەردە ئۇلار تىيجانىلارغا ئوخشاپ كىتىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شەخسىيتى توغرىسىدا چىكىدىن ئاشۇرىۋەتكەن خەتمىييەلەرنىڭ ئەھۋالىمۇ شۇلار بىلەن ئوخشاش.

- بىرلىۋىلار ئىنگىلىزلار مۇستەملىكىسى دەۋرىدە ھىندىستان يىرىم ئارىلىدا مەيدانغا كەلگەن. پەيغەمبەرلەر، ئەۋلىيالارغا، بولۇپمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەخسىيتىگە دائىر مەسىلىلەردە بەكلا چىكىدىن ئاشۇرىۋەتكەن.

- بۇلاردىن كىيىن، سۈپىزمنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلغان دىيۇبەندىييە، سۇداندىكى مەھدىييە، ھىندىستاندىكى تەبلىغ جامائىتى ۋە تۈركىيەدىكى ئىلغار پىكىرلىك نۇرچىلارغا ئوخشاش دەۋەت جامائەتلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدۇق.

◈ ئاندىن، رادىكال جامائەتلەردىن، ئۆزلىرىگە ”مۇسۇلمانلار جامائىتى“ ياكى ئاممۇىي ئاخبارات ۋاستىلىرى تەرىپىدىن ”كاپىرلىقىقا چىقىرىش ۋە

www.munber.org

ياتلاشتۇرۇش“ جامائىتى دەپ نام بېرىلگەن جامائەتنى تەتقىق قىلىپ چىقتۇق. بۇ مىسىر تۈرمىلىرىدىكى قىيناش، زىيانكەشلىك قىلىشلارغا قارشى مەيدانغا كەلگەن جامائەت بولۇپ، مىسىر ئېگىزلىكى ۋە ئۇنىۋېرسىتېت ئوقۇغۇچىلىرى ئارىسىدا ئەگەشكۈچىلىرى كۆپەيگەن. بۇ جامائەت بىر گۇناھنى ئېزچىل داۋاملاشتۇرۇپ، ئۇنىڭغا تەۋبە قىلمىغان ھەرقانداق ئادەمنى كاپىر، دەپ قارايدۇ. ئاللاھنىڭ قانۇنى بىلەن ھۆكۈم قىلمىغانلىقى ئۈچۈن ھۆكۈمدارلارنى، ئۇلارنىڭ ھۆكمىگە رازى بولغانلىقى ئۈچۈن پۇقرالارنى، ھاكىم ۋە مەھكۇم (پۇقرا) لارنى كاپىر، دەپ قارىمىغانلىقى ئۈچۈن ئۆلىمالارنى... كاپىرلار قاتارىغا چىقىرىدۇ.

◈ ئارقىدىن، ئىسلام خەلىپىلىكىنى تىرىلدۈرۈشكە چاقىرىدىغان مىسىردىكى ئىسلام جامائىتى ۋە ئىسلام ئازاتلىق پارتىيىسى (ھىزبۇتتەھرىر) قاتارلىق بىر قىسىم جامائەتلەرنى ئوتتۇرىغا قويدۇق. ئىسلام جامائىتى مىسىر ئەرەب جۇمھۇرىيىتىدە بۈگۈنكى مۇسۇلمانلار ھاياتىدىن يوقىلىپ كەتكەن پەرز - جىھادقا چاقىرىش ئۈچۈن مەيدانغا كەلگەن بولۇپ، مەقسىتى ئىسلام دۆلىتى قۇرۇش، كېيىن خەلىپىلىك تىكلەشتىن ئىبارەت.

ئازاتلىق پارتىيىسى (ھىزبۇتتەھرىر) مۇ خەلىپىلىك تۇرغۇزۇشقا چاقىرىدۇ. بىراق، پەلەستىندە قورۇلغان بۇ پارتىيە تەرىپىدىن قانچىلىغان شەرئىي ئىجتىھادلار ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولۇپ، كۆپ ساندىكى مۇسۇلمان ئۆلىمالىرىنىڭ تەنقىدلىشىگە ئۇچرىغان.

◈ ئارقىدىن، غەربتىكى ئىرقچى جامائەتلەرنىڭ مىسالى سۈپىتىدە ”ئىسلام ئۈممىتى“ نى ئوتتۇرىغا قويدۇق. بۇ ئامېرىكىدىكى قارا تەنلىكلەر ئوتتۇرىسىدا مەيدانغا كەلگەن ۋە ئىسلامنى ئىرقچىلىق روھىي غالىپ كەلگەن بىر خىل خاس چۈشەنچىدە قوبۇل قىلغان ھەرىكەت بولۇپ، كېيىنكى كۈنلەرگە كەلگەندە ئەقىدىسىنى ئىسلاھ قىلىشقا باشلىغان.

◈ بۇلاردىنمۇ كېيىن، ئىسلامغا قارشى يۈشۈرۈن ھەرىكەتنىڭ ئەڭ مۇھىملىرىنى ئوتتۇرىغا قويدۇق. ئۇلار: يەزىدىيىيە، قىرامىتە، ئىسمائىلىيىيە، ئەنسار، بابىيىيە، بىرىلۋىيىيە، جۇمھۇرىيەت پارتىيىسى، ھەششاشىلار، دۇرۇزلار، قادىيانىيلار، ئەمەل، نۇسەيرىيىيە ۋە خۇمەينىيەلەردىن ئىبارەت بولۇپ، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىسلامغا دۈشمەنلىك قىلىش، ئۇنى يوق قىلىشتا ئورتاقلىققا ئىگە.

◈ كېيىن، دىنىي بولمىغان سىياسىي ئېقىملارنى ئوتتۇرىغا قويدۇق. ئۇلار مۇسۇلمان دۆلەتلەردە مەۋجۇد پارتىيىلەر بولۇپ، بىزنىڭ ئۇلارنى بۇ باپقا كىرگۈزۈۋېتىشىمىزگە ئۇلارغا ئەزا كىشىلەرنىڭ مۇسۇلمانلار بولغانلىقى سەۋەپ بولدى. ئۇيغىنىش شامىلى - بولۇپمۇ كوممۇنىزم يېقىلغاندىن كېيىن - ئۇنىڭ بەزى بۆلەكلىرىنى سەگىتىشكە باشلىدى. تۆۋەندە بۇ پارتىيىلەرنىڭ مۇھىملىرى ئوتتۇرىغا قويۇلىدۇ:

- ئەرەب مىللەتچىلىكى: بۇ مۇتەئەسسىپ سىياسى ھەرىكەت بولۇپ، ئەرەبلەرنى ئۇلۇغلاش ۋە ئۇلار ئۈچۈن، دىنىنىڭ ئورنىغا تارىخ، تىل، قان، ئورۇقداشلىق قاتارلىق ئامىللار ئاساسىدا بىرلىككە كەلگەن بىر دۆلەت قۇرۇشقا چاقىرىدۇ.

www.munber.org

- مىسىر ۋەكىل (ئەلچى) پارتىيىسى: مىسىرنىڭ خەلق پارتىيىسى بولۇپ، كونكرېت دىنى يۆنىلىشى يوق. ئۇ 1952 ـ يىلىدىكى ئىنقىلابتىن ئىلگىرى كۆپ سانلىقلارغا ۋەكىللىك قىلىدىغان پارتىيە ئىدى. ئۇ ھازىر "يېڭى ۋەكىل (ئەلچى)" نامىنى قوللىنىۋاتقان بىر ئۆكتىچى پارتىيە. ئۇنىڭ دەسلەپكى قۇرغۇچىلىرى، بولۇپمۇ سەئد زەغلۇل سكولارىزملىق يۆنىلىشى بار، ئاياللارنى غەرب ئوقۇمىدىكى مەنىسى بويىچە ئازات قىلىش تەرەپدارلىرىدىن ئىدى. بۇ پارتىيە ئۆزىگە مۇئەييەن ئەقىدە تەسەۋۋۇرى بەلگىلىمىگەن.

- ئاياللار ئازادلىق ھەرىكىتى: بۇ سكولارىزم ئېقىمىدىكى ھەرىكەت بولۇپ، مىسىردا مەيدانغا كەلگەن ۋە نۇرغۇن ئىسلام ئەللىرىگە تارقالغان. ئۇ، ئاياللارنى ئىسلامىي ئەدەب ـ ئەخلاقلاردىن ۋاز كېچىشكە، ئېچىۋېتىشكە، ئىسلام ئەھكاملىرىغا قارشى ئىسيان قىلىشقا، تالاقنى تىزگىنلەشكە، كۆپ خوتۇنلۇق بولۇشنى چەكلەشكە، مىراستا باراۋەر بولۇشقا ۋە ھەرقانداق ئىشتا غەرب ئاياللىرى بىلەن ئوخشاش ئېقىمدا يۈرۈشكە چاقىرىدۇ. ئاللاھ تائالا ئاياللارنىڭ ئۆزلىرىگە ئىسلام ئەقىدىلىرىنى دوست تۇتۇشىنى، ئۇ ئارقىلىق پەزىلەتنى جانلاندۇرۇشىنى ۋە ئەشۇ ھەرىكەتنىڭ بارلىق جەريانىدا ئاياللارنىڭ ئىسلامغا قايتىشىنى خالايدۇ. بىراق، ناھايىتى تاسادىپىيكى، قىسمەن قەلەملەر (قەلەمكەشلەر) بۇ خىلدىكى ھەقىقەتكە قايتىشنى "قالاقلىق" دەپ تەسۋىرلەپ، ئۇنىڭغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ. بۇ ۋەيرانە ھەرىكەتنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشى بىلەن تونۇشقاندىن كېيىن، شۇنداق قەلەملەرگە ھۆكۈم قىلىش ئوقۇرمەنلەرگە قالدۇرۇلىدۇ.

- كۇردىستان دېموكراتىك پارتىيىسى: بۇ، تۈركىيەدىكى سالامەت پارتىيىسىنىڭ دەل ئەكسىچە بولۇپ، سكولارىستىك ۋە كوممۇنىستىك پارتىيە قاتارىدا سانىلىدۇ. بۇ پارتىيە، ئىران دۆلىتى ئىچىدە كۇرد خەلقى ئۈچۈن ئاپتونومىيە ۋە ئەركىنلىكنى قولغا كەلتۈرۈشنى مەقسەت قىلىدۇ.

- سۈرىيە مىللەتچى پارتىيىسى: بۇ پارتىيە ئۆزىنى ئەرەب مىللەتچىلىكىدىن مۇستەقىل دەپ قارايدۇ ۋە سۈرىيە مىللەتچىلىكىگە چاقىرىدۇ. بۇ پارتىيەنىڭ ئەزالىرى دىنغا بار كۈچى بىلەن قارشى تۇرىدۇ.

- پانچاسىلا ھەرىكىتى: بۇ ھىندىنوزىيە سابىق باش ۋەزىرى سوكارنو تەرىپىدىن 1954 ـ يىلى مۇستەقىللىققا ئېرىشكەندىن كېيىنلا ئېلان قىلىنغان بەش ئاساسىي پرىنسىپتىن ئىبارەت بولۇپ، ھىندىنوزىيە مۇسۇلمان خەلقىنىڭ ئىسلام ئەقىدىسى ئورنىغا بۇ پرىنسىپلارنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن مېڭىشى ئۈچۈن ئۇنى ھىندىنوزىيە دۆلەت دەستۇرىغا كىرگۈزگەن.

- ئەرەب سوتسىيالىستىك تىرىلىش پارتىيىسى: بۇ سكولارىستىك مىللەتچى پارتىيە بولۇپ، ئەرەبلەرنىڭ ئەخلاقى ۋە چۈشەنچىلىرىنى ھەر قانداق شەكىلدىكى ئىسلامىي پىكىردىن يىراق ھالدىكى سوتسىيالىستىك ئېقىمغا ئايلاندۇرۇش ۋە يېقىنلاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئومۇمىيۈزلۈك ئىنقىلاب ئېلىپ بېرىشقا چاقىرىدۇ.

- ناسىرىييە ھەرىكىتى: بۇمۇ بىر ئەرەب مىللەتچىلىك ھەرىكىتى بولۇپ، جامال ئابدۇنناسىرنىڭ ھۆكۈمدارلىق مەزگىلىدە مەيدانغا كەلگەن ۋە ئىسمىنى ئابدۇنناسىرنىڭ ئىسمىدىن ئالغان. ئابدۇنناسىرنىڭ ئەركىنلىك، سوتسىيالىزم ۋە

www.munber.org

بىرلىك ئىدىيىلىرىنى ئۆزلىرىگە يېتەكچى قىلغان. بۇ باشقا بارلىق ئەرەب سولچىل پارتىيىلەرنىڭ ئورتاق ئىدىيىسى ئىدى.

www.munber.org